
ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՈՍԱԿՑԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒ

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Խոսքի կիրառական առանձնահատկությունների ուսումնասիրությամբ զբաղվում է գործաբանական լեզվաբանությունը. ուսումնասիրության նյութը անհատի գործարկած խոսքն է, որը հասարակական գործունեության և համագործակցության միջոց է: Լեզվագործաբանական վերլուծության առարկան ոչ թե լեզվի կայուն կառուցվածքն է՝ լեզվական նշանների օրինաչափ համակցություններով, այլ նրա ընթացական դրսևորումը՝ խոսքային գործունեությունը:

Գործաբանությունը լեզվական երևույթները քննում է գործածության մեջ՝ չզատելով դրանք այլ լեզվական իրողություններից: Այն նպատակաուղղված է պարզելու լեզվական երևույթների՝ խոսքում իրացվող գործառական հնարավորությունների սահմանները: Մեծ նշանակություն ունեն նշանային տարրերի և արտալեզվական գործոնների փոխհարաբերությունները, ձևի և բովանդակության հարաբերակցությունները¹: Յուրաքանչյուր ոճի առանձնահատկությունները բխում են հաղորդակցման տվյալ ոլորտում լեզվի ունեցած գործառույթներից: Լեզվագործաբանական ոճը, կապված լինելով խոսքային իրականության հետ, բացահայտում է գործուն լեզվական համակարգերի առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրում է գործող լեզուն, խոսքային այն գործունեությունը, որն իրականանում է մարդկային իրական հաղորդակցման ընթացքում: Գործառական ոճերի սահմանազատումը կատարվում է զուտ տեսական նկատառումներով: Լեզուն իրական խոսքաստեղծման գործընթացում լայն հնարավորություն է տալիս ըստ էության բոլոր ոճերի փոխներթափանցման համար: Ուրեմն փոխկապվածությունը բոլոր գործառական ոճերին բնորոշ խոսքային առանձնահատկություն է: Ոճական միավորների ու գործառույթների նույնիսկ ամենասերտ փոխկապակցության դեպքում առանձնանում

¹ Տե՛ս **Շուշանիկ Պարոնյան**, Լեզվաճանաչողություն և դիսկուրս, Երևան, 2011, էջ 4: **Shushanik Paronyan**, Lezvachanachoghutjun jev diskurs, Yerevan, 2011, ej 4.

են ոճական տարրեր, որոնց ընդհանուր առանձնահատկություններով էլ բնութագրվում է այս կամ այն գործառական ոճը: Հաղորդման գործառույթը բնորոշ է գիտական ոճին, քանի որ լեզվական միավորները չունեն գնահատողական կամ զգացմունքային (հուզական և արտահայտչական) երանգներ, որոնք հատուկ են գեղարվեստական խոսքին: Լեզվագործաբանական ոճում ուշադրության կենտրոնում է այն փոխհարաբերությունների ու փոխազդեցությունների ուսումնասիրությունը, որոնք առկա են լեզվի ու լեզվակիրների միջև: Այս գործառական ոճում բացահայտվում են նաև լեզվական միավորների առանձնահատկությունները տարբեր խոսքային իրավիճակներում. առանձնացվում են այն բազմազան լեզվական տարրերը, որոնք իրականացնում են լեզվագործաբանական գործառույթը: Երբեմն խոսքային ակտում կարևորվում է լեզվի գործառության նպատակայնությունը. խոսքային ակտի իրացումը կապվում է խոսողի, լսողի և հաղորդվող տեղեկության հետ: Ըստ դրա՝ տարբերակվում են երեք գործառություններ՝ իրավիճակների նկարագրության, արտահայտման և դիմելու. ըստ դրանց էլ կարող է քննվել լեզվական ցանկացած երևույթ:

Լեզվագործաբանական ոճը խարսխված է հաղորդման և ներգործման գործառույթների վրա: Արտալեզվականի և ներլեզվականի փոխազդեցության հիմքի վրա առանցքային է լեզվական նշանների և խոսողի ու լսողի հարաբերակցությունը: Գործառական ոճերի համակարգում առանձնանում են երկու կարևոր ոճ՝ գեղարվեստական, որն ուղղված է ներգործման գործառույթի իրացմանը, և ոչ գեղարվեստական (որի մեջ՝ նաև խոսակցականը), որտեղ հիմնական գործառույթը տեղեկատվության փոխանցումն է: Խոսակցական լեզուն բանավոր հաղորդակցման ժամանակ գործածվող հանպատրաստից, անկաշկանդ խոսքն է. որը ձևավորվում և դրսևորվում է խոսելու պահին: Այն մարդկանց հաղորդակցման հիմնական միջոցն է, ունի կիրառության մեծ բնագավառ: Լեզվական որոշակի համակարգ է, որը հակադրվում է պաշտոնական, գրքային խոսքին իր անմիջականությամբ և ոչ պաշտոնական բնույթով: Խոսակցական լեզվի ոճական կարևոր առանձնահատկություններից մեկը լեզվական միջոցների խնայողությունն է՝ խոսքի սեղմությունն ու հակիրճությունը: Խոսակցական լեզուն արագ է փոփոխվում, ինքնաբերական է. հոմանիշները սակավ կիրառություն ունեն. հաճախակի են բառային կրկնությունները: Երբեմն սխալ բառեր են գործածվում: Շարահյուսական կառույցները

պարզ են: Խոսքն ամբողջական չէ. անավարտ է²: «Խոսակցականը համաժողովրդական է իր հասկանալիությամբ, գործածականությամբ, ազգային լեզվամտածողությամբ, որոշ իմաստով գրական լեզվի հենարանն է, հիմքը և դրանով իսկ լեզվի ժողովրդայնությունն ապահովող հիմնական միջոցն է»³: «Խոսակցական լեզվի համար հատկանշական է մեկ գործառություն ունենալը, այն է՝ առօրյա հարաբերություններում հաղորդակցմանը ծառայելը: Գրական լեզուն դրսևորման բազմաթիվ ոլորտներ ունեցող հաղորդակցման միջոց է: Դա գործադրվում է գիտության, տեխնիկայի տարբեր բնագավառներում, քաղաքական-պաշտոնական հարաբերությունների մեջ, մամուլում, դպրոցում»⁴: «Ժողովրդական լեզվամիջոցները, լեզվամտածական կառույցները, պայմանավորված ժողովրդի հասարակական կյանքի, նրա մշակույթի ու հոգեբանության զարգացման պատմությամբ, խոսք են բերում անմիջականություն, հյուսթեղություն, բնականություն ու բազմազանություն: Այսպիսի խոսքը արվեստակյալ չէ»⁵: Առանձնացվում են արտասանական երկու ոճեր՝ բարձր (ընտիր) և խոսակցական⁶: Խոսակցականում հաճախ կրճատվում են բառերը: Օրինակ՝ *հաջողություն-հաջող*: Որոշ կենսունակ **ածանցներով՝ ան-, չ-, փոխ-**, մինչև օրս էլ կազմվում են նորանոր բառեր՝ *անփորձանք, անկրթություն*: Վերջածանցներից շատերն առաջացել են հենց խոսակցական լեզվում, հետագայում անցել գրական լեզվին: Օրինակ՝ **ան-կթան, փոխան, անոց-շնանոց, անց-գլխանց, ացու-շորացու**: Խոսակցական լեզվին բնորոշ են հարադրավոր բայերը՝ *աչքով անել, երգ ասել*, կրկնավոր **բարդությունները՝ դիրք-դիրք, կես-կես**, զուգադրական բարդությունները՝ *էփել-թափել*, պատճառական բայերը՝ *բռնել տալ, սիրել տալ* (նաև՝ *կանգնեցնել տալ, զգացնել տալ*): Խոսակցական լեզվին բառապաշարի շերտերից հատուկ են դարձվածքները, բարբառայնությունները, ժար-

² St'iu Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка. Под редакцией О. Б. Сиротининой, Саратов, 1992, ст. 312:

³ **Հարությունյան Հ.**, Գեղարվեստական խոսք, Երևան, 1986, էջ 252: H. Harutjunyan, Gegharvestakan khosq, Yerevan, 1986 t., ej 252.

⁴ **Մելքոնյան Ս.**, Հովհաննես Թումանյանը և արևելահայ գեղարվեստական գրականության լեզուն, Երևան, 1986, էջ 29: **S. Melqonyan**, Hovhannes Tumanyan yev arevelahaj gegharvestakan grakanutjan lezun, Yerevan, 1986, ej 29.

⁵ **Պողոսյան Պ.**, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, գիրք երկրորդ, Երևան, 1991, էջ 220: **P. Poghosyan**, chosqi mshakujti yev vochagitutyany himunqneri, girq II, Yerevan, 1991, ej 220.

⁶ **Ղարաբյուլյան Թ.**, Ժամանակակից հայերենի ուղղախոսությունը, Երևան, 1974, էջ 80-81: **T. Gharagjulyan**, Dzamanakakic hajereni ughachosutjuny, Yerevan, 1974, ej 80-81.

գոնային բառերը, հասարակաբանությունները, փոխառություններն ու օտարաբանությունները: Դարձվածքները ստեղծվում են հիմնականում բանավոր ճանապարհով: Օրինակ. *–Հը՛, սիրտդ չորե՛րդ ընկավ: Դե խոսա՛, ի՞նչ ես բերանդ ջուր առել. էէի ականջում քնա՛ծ էիր:* Կարևոր են բարբառայնությունները՝ *պեծ, պաչպչորել, տկլոր:* Ժարգոնային բառերը կիրառվում են որոշակի ոլորտներում ու գործածական են տվյալ հանրության որոշակի խմբերի կողմից՝ *մալադոյ, ստարիկ, դեմբել:* Խոսակցական լեզվի բառապաշարային շերտերից են փոխառություններն ու օտարաբանությունները: Օրինակ՝ *ազապ, ախմախ, գիբի:*

Միօրինակացման միտումը դրսևորվում է առաջին հերթին խոսակցական լեզվում: Ձևաբանական տարբերակներ առաջանում են հենց այդ միտումի ազդեցությամբ. լեզվում գործող անկանոն շատ ձևեր կամ կադապարներ դուրս են մղվում, օրինակ՝ *սիրունին հրավիրեց, չորսը մնացին:* Գոյականի ի հոլովումը, շատ դեպքերում զուգահեռաբար գործածվելով մյուս հոլովումների փոխարեն, աստիճանաբար լայն տարածում է ստանում, և դա, անշուշտ, սկիզբ է առնում խոսակցական լեզվից: 1. Միաժամանակ և՛ *ի*, և՛ *ան*, *ոջ*, *ա(ներքին)* հոլովումներին պատկանող բառերի զուգաձևերից խոսակցականը նախապատվությունը տալիս է առաջիններին՝ *ծագումի, ուսումի, սկեսորի, անկյունի, սյունի:* 2. Ավելի շատ գործածվում են հոլովական ձևերի անհնչյունափոխ տարբերակները՝ *բջիջի, արճիճի, հովիտի, թռչունի, ուսուցիչի, բլուրի, պտուղի, նարինջի, խորհուրդի, մութի:* 3. *Տալ, պապ, տղա, երեխա* ձևերը սովորաբար *ու* հոլովմամբ են հոլովվում՝ *տապու, պապու, տղու, էրեխու:* 4. *Վա* հոլովմամբ են գործածվում նաև *երկուշաբթի, երեքշաբթի, չորեքշաբթի, հինգշաբթի, ուրբաթ* բառերը *շաբաթ* բառի համաբանությամբ՝ *երկուշաբթվա, երեքշաբթվա* և այլն: Խոսակցական լեզվում ավելի հաճախակի են **բայերի** կիրառությունները: -2- սոսկածանցով բայերը խոսակցականում հաճախ կիրառվում են –ն- սոսկածանցով կամ առանց սոսկածանցի՝ *փախչել-փախսնել, թռչել-թռնել, սառչել-սառել, հանգչել- հանգել* և այլն: **-եցն-** ածանցով պատճառական բայերում որոշ դեպքերում տեղի է ունենում **ե>ա** հնչյունափոխությունը՝ *վազեցնել-վազացնել, ուրեցնել-ուրացնել, սովորեցնել-սովորացնել:* Սա առկա է նաև *ե* խոնարհման մի քանի բայերի կիրառության ժամանակ՝ *խոսել-խոսալ, գովել-գովալ:* *Գնալ, կանգնել, ելնել* բայերն ունեն իրենց զուգաձևերը՝ *էթալ, կայնել, հեյնել:* Եզակի երրորդ դեմքում է-ի փոխարեն կիրառվում է *ա* օժանդակ բառը (*ասում ա*):

Խոսակցական լեզվի շարահյուսական ամենաբնորոշ հատկանիշը կառուցվածքի համեմատական ազատությունն է: Գերակշռում են պարզ կառուցվածք ունեցող շարահյուսական միավորները. նախադասությունները մինչև վերջ չեն կառուցվում և չեն ավարտվում: Կարևոր դեր է խաղում խոսքային հնչերանգը, որը հիմնականում արտահայտվում է տրամաբանական շեշտի միջոցով: Հաճախ հուզականությունը, զգացմունքների բազմազանությունը խոսակցական լեզվում արտահայտվում են միայն հնչերանգով: Խոսակցական լեզվում հաղորդակցական մեծ դեր ունեն շարժունները (ժեստերը): Նշանային ժեստերը լինում են դիթմային ու զգացական⁷: Ռիթմային ժեստերն ընդգծում են տրամաբանական շեշտերը՝ խոսքի կազմակերպման մեջ կատարելով հնչերանգի դեր: Զգացական ժեստերը, ուղեկցելով ձայնարկություններին կամ խոսքին, ուժեղացնում են խոսքի արտահայտչականությունը:

Խոսակցական լեզուն ունի ընդգծված հուզարտահայտչական երանգ. դրանով խոսողն ուզում է ներազդել խոսակցի վրա: Ունի որոշակի պատկերավորման համակարգ: Լայն կիրառություն ունեն փոխաբերությունները (*-Ի՛նչ ես դադարկ-դադարկ խոսում*), փոխանունությունը (*Թումանյան շար եմ սիրում*), չափազանցությունը (*գիշեր-ցերեկ աշխատում էր*), համեմատությունները (*էշի պես*), մակդիրները (*դրում գլուխ, անհամ մարդ*) և այլն:

Խոսակցական լեզուն հիմնականում երկխոսական բնույթի է: Որպես հասարակական էակ՝ մարդն անհրաժեշտություն ունի շփվելու, մտքեր փոխանակելու, ներգործելու շրջապատի վրա, իր տեղեկատվական պահանջմունքները բավարարելու և այլն. դա կատարվում է երկխոսության ձևով, որի ժամանակ տեղի է ունենում հաղորդակցական նպատակի ընդհանրությամբ, ինչպես նաև զրույցի թեմայի միասնականությամբ պայմանավորված մտքերի փոխանակում: Խոսքի բնականոն ընթացքի դեպքում զրուցակիցների ասույթները փոխկապակցված են: Խոսքային գործունեությունն ընթանում է բաղիյուսական ասույթների շղթայական հաջորդականությամբ, որտեղ յուրաքանչյուր առնչակից շղթայական օղակ հաղորդակցական քայլ է, ազդակ կամ արձագանք, որը որոշակի մտային աշխատանքի արդյունք է և անդրադարձական բնույթ ունի: Փոխկապակցված խոսքային գործունեության դեպքում տեղեկատվության փոխանցումը կատարվում է ինչպես լեզվական, այնպես էլ արտալեզվական միջոցներով: Խոսողությունը մարդկանց մտքեր փոխանակելու և դրանք իրար կապելու ձև է, իմաստի ստեղծում և փոխանակում: Երկխոսության մեկնաբա-

⁷ St' u Русская разговорная речь, М., 1973, էջ 465:

նությունը՝ որպես խոսող անհատների մտքերի կապ, հանգեցրեց այն բանին, որ լեզվաբանները սկսեցին խոսքային գործունեությունը պայմանավորել խոսողի գիտելիքներով: Ըստ այդմ՝ խոսքի գործադրման կաղապարների մշակման ժամանակ կարևորվեց գիտելիքի փոխներգործման ուժը: Լեզվակիրների գիտելիքն անշարժ, քարացած երևույթ չէ և փոխվում է խոսողության հանրությանին և մտավոր գործունեության ընթացքում, իսկ աշխարհի մասին գիտելիքը և լեզվի իմացությունը մեկ միասնական հասկացությային համակարգի փոխներգործող օղակներ են⁸:

Այսպիսով, խոսակցական լեզուն ունի իրեն հատուկ որոշակի նորմավորված համակարգ: Ի տարբերություն գրական լեզվի նորմի՝ խոսակցական լեզվի նորմը գիտակցաբար չի հաստատվում և չի հսկվում. չափանիշ է համարվում այն, ինչ հանդիպում է լեզվին տիրապետող շատ մարդկանց խոսքում: Գեղարվեստական գրականության մեջ խոսակցական լեզուն դիտվում է որպես գրականության լեզուն կենդանի ու թարմ պահելու, կերպարների խոսքն անհատականացնելու, ժամանակի կոլորիտ ստեղծելու, գեղարվեստական գրականության լեզվի համար այնքան անհրաժեշտ հոմանիշային հարստությունն ու խոսքի գեղագիտական որակն ապահովելու հիմնական աղբյուր⁹:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Խոսակցական լեզուն մարդկանց հաղորդակցման հիմնական միջոցն է, ունի կիրառության մեծ բնագավառ, լեզվական որոշակի համակարգ է, որը հակադրվում է պաշտոնական, գրքային խոսքին իր անմիջականությամբ և ոչ պաշտոնական բնույթով: Խոսակցական լեզվի ոճական կարևոր առանձնահատկություններից մեկը լեզվական միջոցների խնայողությունն է: Խոսակցական լեզուն հիմնականում երկխոսական բնույթի է: Կարևոր դեր է խաղում խոսքային հնչերանգը, որը ծառայում է նախադասության բովանդակության ճիշտ բացահայտմանը:

Բանալի բաներ – հաղորդակցություն, սեղմություն, հակիրճություն, ժարգոն, ժեստ, հնչերանգ, լեզվական համակարգ, խոսակցական լեզու, բառային կրկնություն, անկանոն ձևեր:

⁸ Տե՛ս **Кубрякова Е. С., Шахнарович А. М., Сахарный Л. В.**, Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи, Москва, 1991, 240ст.

⁹ Տե՛ս **Մելքոնյան Ս.**, Հովհ. Թումանյանը և արևելահայ գեղարվեստական գրականության լեզուն, Երևան, 1986թ., էջ 30: Տե՛ս **S. Melqonyan**, Hovh. Tumanyan yev arevelahaj gegharvestakan grakanutyany lezun, Yerevan, 1986t., ej 30.

РАЗГОВОРНАЯ РЕЧЬ

ШУШАНИК ГЕВОРГЯН

Разговорный язык – основной способ коммуникации между людьми – имеет широкий спектр использования и является определенной языковой системой, которая своей непосредственностью и неофициальным характером противопоставляется официальному, книжному языку. Одной из основных стилистических характеристик разговорного языка является экономность языковых средств. Разговорный язык в основном имеет характер диалога. В разговорном языке важную роль играет интонация речи, которая служит правильному восприятию содержания предложения.

Ключевые слова – коммуникация, сжатость, краткость, жаргон, жест, интонация, языковая система, неправильные формы, разговорный язык, лексический повтор.

SPOKEN LANGUAGE

SHUSHANIK GEVORGYAN

The spoken language is the main means of communication between human beings and as such has numerous applications in all fields of activities. It is a certain language system, straightforward and informal as opposed to the written language. One of the main stylistic characteristics of the spoken language is its economy of linguistic elements. The spoken language has mainly the form of a conversation. Intonation in conversation is an important factor. It helps to reveal the spoken message and regulate conversational interaction.

Key words – communication, brevity, laconism, jargon, gesture, intonation, language system, spoken language, lexical repetition, irregular forms.

Գրականություն

1. Հ. Հարությունյան, Գեղարվեստական խոսք, Երևան, 1986:
2. Թ. Ղարազյուլյան, Ժամանակակից հայերենի ուղղախոսությունը, Երևան, 1974:

-
3. Ս. Մելքոնյան, Հ. Թումանյանը և արևելահայ գեղարվեստական գրականության լեզուն, Երևան, 1986:
 4. Պ. Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, գիրք երկրորդ, Երևան, 1991:
 5. Кубрякова Е. С., Шахнарович А. М., Сахарный Л. В., Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи, Москва, 1991.
 6. Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка. Под редакцией О. Б. Сиротининой, Саратов, 1992.
 7. Русская разговорная речь, М., 1973.